

Pehr Henrik Nordgren (1944–2008)

Kaustislaisen säveltäjän syntymästä 80 vuotta

(Julkaistu 28.12.2023 Perhonjokilaakson perinneyrkkiosiossa)

”**Coco Mailma walittane**, Caickein täyty cuolla.” 1600-luvun virsi ja sen voimakas kansansävelmä innoittivat Pehr Henrik Nordgrenin nuorena opiskelijana säveltämään vaikuttavan fantasian jousiorkesterille. Syyskuun ensimmäisenä sunnuntaina 2008 fantasia soi käsittämätöntä murhettaan säveltäjän saattokonsertissa Kaustisen kirkossa.

Keski-Pohjanmaan Kamariorkesterin jousissa soi vanhanajan veisuutyyli, virren jyly, voimakaspiirteinen sävelmä kaartui entisajan talonpoikaisen kylän ja peltoaukean yllä. Pitkäaikainen sairaus oli nujertanut aivan liian aikaisin keskellä kiihkeää ja elinvoimaista luomiskautta eläneen säveltäjän. Ensi kerran fantasian oli esittänyt kanttori Eino Kankaan johtama nuoriso-orkesteri elokuussa 1968. Säveltäjän ja musiikkipitäjän kohtalonyhteys oli kestänyt neljä vuosikymmentä.

Pehr Henrik Nordgren (1944–2008) oli oman tien kulkija. Se vei kolmeksi vuodeksi Japaniin ja sen jälkeen loppuelämäksi Kaustiselle. Kumpikin päätös oli nuoren suomalaisen säveltäjän tekemäksi ainutlaatuinen. Mutta ennen kaikkea Pehr Henrik oli oman tiensä kulkija säveltäjänä, sävellyksissään. Sen toteavat kaikki hänen musiikistaan kirjoittaneet.

”60-luvulla nykymusiikin äärimmäinen teoreettisuus oli minulle vastenmielistä, kansanmusiikissa aitous viehätti, palautti maan päälle,” PH mietiskeli ja jatkoi: ”Kansanmusiikki sai minut Kaustiselle.” Toinen syy oli yhtä selvä: ”Täällä on rauha. Täällä voin keskittyä säveltämään. Helsinki on kuin ampiaispesä, en enää viihtyisi siellä.”

Nordgrenin oma sävelkieli pysyi hyvin modernina. Se oli musiikillisesti kaukana uudesta kotiseudusta: milloin räikeän riitasointuista ja kovaäänistä, milloin hivelevän kaunista, aina tunteellista ja ilmaisuvoimaista. Kansanmusiikki oli pelimannimusiikista itkuvirsiin ja runolauluista rekilauluihin silti tärkeä osa hänen musiikillista ajatteluaan, ei ainoastaan sovitettavina ja lainattavina sävelminä ja soittimina, vaan ennen kaikkea arvona ja asenteena.

Vuosi 1969 oli 25-vuotiaalle säveltäjälle käännteentekevä. Hän oli syntynyt ruotsinkieliseen perheeseen Saltvikissa, Ahvenanmaalla, käynyt koulunsa Helsingissä, valmistunut maisteriksi musiikkitiede pääaineena vuonna 1967. Lopputyön hän kirjoitti Dmitri Šostakovitšin tavasta säveltää orkesterille. Siihen liittynyt tutkimustyö ja Joonas Kokkoselta saadut sävellystunnit opettivat PH:ta kaikkein vaikeimmassa: isolle orkesterille säveltämisessä. Tämän todellista ammattitaitoa vaativan työn hän hallitsikin sitten mestarillisesti.

Tammikuun lopussa 1969 Helsingin Sanomat otsikoi Erik Tawaststjernan arvostelun sinfoniakonsertista ”Nordgrenin läpimurto.” Sävellys oli orkesteriteos Euphonie II ja Tawaststjerna oli innoissaan: Nordgrenin sävelkudos ”etenee vastustamattomana vyörynä, musiikin sisäinen liike ei pysähdy hetkeksikään”. ”Kouristuksenomaiset purkaukset soivat

protestina vääryyttä vastaan, kun taas energiset pizzicatot teoksen loppupuolella ilmentävät päättäväisyyttä ja taistelunvalmiutta.”

Vuotta myöhemmin Erik T. täsmensi lausuntoaan viulukonserton kantaesityksen yhteydessä: ”Pehr Henrik Nordgrenin säveltäjäpersoonallisuus koostuu kahdesta komponentista: hurmioituneesta elämänpalvonnasta ja kuoleman tiedostamisesta.” Sävellyksen pieni erikoisuus oli kahden mandoliinin hurjarytmisen pelimannisävelmä. Yllättävän samanlaisina arviot toistuivat seuraavina vuosikymmeninä. PH oli löytänyt oman tien, jota kulkea.

Toisenlainen PH kuului Ylen kanavilla maaliskuussa 1969 viisiosaisessa ohjelmasarjassa ”Vanhojen pelimannien nuottikirjoista”. PH ja Juha Kangas olivat penkoneet arkistoja, tutkineet vanhimpia pelimannisävelmien muistiinpanoja ja kertoivat nyt löydöistään kaikelle kansalle. Kankaan Pelimannit soittivat näytteet.

PH oli siis ihastunut vanhimpaan pelimannimusiikkiin ja sen tyyliin. Heinäkuussa 1969 hän oli Kaustisen kansanmusiikkijuhlilla ja herätti melkoisen kohun kirjoittamalla Helsingin Sanomiin puolen sivun kiistakirjoituksen juhlien tulevaisuudesta otsikolla ”Kansanmusiikki vai Folk Music – Kaustisen juhlat tienhaarassa”. Juhlat tekivät häneen suuren vaikutuksen, mutta herättivät myös häden vanhan perinteen kohtalosta.

Vaikuttunein PH oli Konsta Jylhästä ja Otto Hotakaisesta, he kun olivat vielä säveltäjiäkin. Jylhä oli PH:n mukaan eteerinen uneksija ja hänen sävellyksensä olivat ”täynnä hienostunutta ja syvää elämänviisautta säteilevää melankoliaa”. Hotakaisen sävellykset ”pursuilevat elämäntahtoa. Lokakuun polkka vaikutti minuun suoraan sanoen lumoavasti: mitään näin vastustamattoman voitonriemuista, kansan riveistä lähteneen taiteilijan luomaa en ole aikaisemmin kuullut.” Lainauksista huokuu se syvä kunnioitus ja ihailu, joka PH:lla oli aina vanhaa kansanmusiikkia ja sen osajia kohtaan.

Kiistakirjoituksen syy oli juhlia uhkaava kaupallinen leima: ”kaupallisuuden myötä seuraavat näet kaikenlaiset huonon maun ilmaukset”. Osansa saivat Hääkuoron sovitukset, löysä konserttien suunnittelu, ulkomaisten ryhmien kesyt esitykset sekä ennen kaikkea helsinkiläisten pop-piirien juhlille tuoma ”folkmusiikki”, sillä se oli aivan liian kaukana aidosta pelimannimusiikista. Sen sijaan juhlille piti saada intiimejä ja improvisoituja tilanteita, joissa yleisö voisi kohdata pelimanneja.

Nuorta säveltäjää viehätti siis alusta alkaen kaksi pintapuolisesti katsoen hyvin vastakkaisilta tuntuvaa musiikkia: modernein klassinen musiikki ja vanhakantaisin kansanmusiikki. Siinäkin hän oli todella oman tien kulkija.

Japani oli suomalaiselle nykysäveltäjälle yhtä omalaatuinen ratkaisu kuin pelimannimusiikki. Sellaiseksi se oli myös tarkoitettu. PH halusi löytää jotain todella erilaista. Näin kävikin. Kolme vuotta (1970–73) Tokion taide- ja musiikkiyliopistossa perehdytti perinteisiin japanilaisiin soittimiin ja musiikkiin. PH sävelsi niille useita sävellyksiä, ja muutenkin Japani näkyi ja kuului hänen musiikissaan silloin tällöin.

Tärkeintä Japanissa oli, että PH tapasi osakalaisen Shinobu Suzukin. He menivät naimisiin ja muuttivat miljoonakaupungista suoraa päätä pieneen ja rauhalliseen Kaustisen Nikulaan. Tätä valtaisa muutosta jaksoimme ihmetellä, mutta PH piti sitä luonnollisena. Hän oli tyytyväinen ja sävelsi edelleen tapansa mukaan joka päivä. Japanissakin hän oli vetäytynyt pieneen kalastajakylään kirjoittamaan merkittävää sävellystään *The Turning Point* (1972).

Kauhistuneena japanilaiskaupunkien saasteista PH kirjoitti yli tunnin mittaisen kuoro- ja orkesteriteoksen *Agnus Dei* (1971). Tämä ”saastesinfonia” oli arvostelijan mielestä ”lyhyesti sanoen tyrmistyttävä”. Musiikki oli kaoottista ja lohdutonta, täynnä raakoja huipennuksia, kuoro huusi Luonnonsuojeluliiton iskulauseita luonnon tuhoutumisesta ja ihmisen tulevaisuuden toivottomuudesta. PH oli siis joka suhteessa edellä aikaansa – *Agnus Dein* uusintaesitys olisi juuri nyt paikallaan.

Viljo S. Määttälä toimi Vaasan läänin taidetoimikunnan puheenjohtajana 1970-luvun alkuvuosina. Hän totesi jälkeen päin, että merkittävin hänen aikanaan tehty päätös oli PH:n nimittäminen läänintaiteilijaksi. Näin ratkesivat joksikin aikaa Japanista kotiutuvan säveltäjän toimeentulohuolet. Määttälän mukaan ”neuvottelujen tuloksena hän valitsi asuinpaikakseen Kaustisen, mikä merkitsi huomattavaa henkistä tukea kaustislaiselle ja keskipohjalaiselle kulttuurielämälle.”

Läänintaiteilijan pesti kesti kolme vuotta. Sen jälkeen PH oli valmis muuttamaan takaisin Helsinkiin, jossa olisi helpompi toimia vapaana säveltäjänä ja hoidella asioitansa. Asuntokin oli jo tiedossa. Lähdön tunnelmissa hän kirjoitti kirjeen Viljo S:lle: ”Sen verran haluan kuitenkin sanoa, että muutto tänne Kaustiselle oli onnellinen ratkaisu Japanin-vuosien jälkeen, jolloin alkuun pääseminen Helsingissä – vielä huonoissa asunto-oloissa – tuntui hyvin vaikealta. Siitä olen kiitollinen Sinulle, joka tämän asian loppujen lopuksi järjestit. Nämä vuodet täällä ovat myös olleet hyvin harmonista ja onnellista aikaa. Olen mielestäni saanut paljon aikaan omassa työssäni. Samalla hartaasti toivon, että täällä ehkä tunnetaan pikkuisen kiitollisuutta niistä sävellyksistä, joita olen voinut tehdä täällä, tämän suotuisan ja ihmisläheisen työympäristön ansiosta.”

Muuttosuunnitelmat siirtyivät aluksi asuntoasioiden takia, mutta peruuntuivat lopulta kokonaan. PH kaustislaistui. Hän ei ollut enää Kaustisella asuva säveltäjä, vaan koko sydämeään kaustislainen säveltäjä. Siinä oli suuri ero.

Kaustisella PH ei kuitenkaan ollut vain säveltäjä. Hän toimi tarmokkaasti muun muassa Kansanmusiikki-instituutin johtokunnassa ja Kansanmusiikki-lehden avustajana, Kansanmusiikkijuhlien ohjelmatyössä sekä monissa yhteyksissä taitavana ja tietorikkaana kirjoittajana. Kaipaankin myös loputtomia keskusteluja hänen kanssaan musiikista ja elämästä. Jokaisella sävellyksellä oli oma tarinansa. Kerran PH kertoi erityisen innoissaan löytämästään tiedosta: luonnon perussävel, joka soi kaikkialla, on F. Asiaa kehiteltiin pitkään ja lopulta PH sävelsi sen pohjalta toisen viulukonserttonsa.

Istuin PH:n kanssa Paavo Puumalan johtamassa Kaustisen kulttuurilautakunnassa vuodesta 1977. Innostus oli melkoinen, ja kokeilujen jälkeen päädyttiin PH:n aloitteesta siihen, että erillisten konserttien sijaan järjestettiin kamarimusiikkiviikko talvella. Sellaista ei vielä ollut missään. Saati sitä, että tilattiin uusia sävellyksiä ja pidettiin myös kansanmusiikki mukana, sehän oli talonpojan kamarimusiikkia. Tällaisella tapahtumalla saatiin paremmin yleisöä ja julkisuutta.

Ensimmäinen kamarimusiikkiviikko oli 1979 ja ylitti kaikki odotukset. PH:n tuttavapiiri osoittautui uskomattoman laajaksi ja talkoohenkiseksi. Viikon aikana ihmeteltiin: täällähän on enemmän ja syvällisempää yleisöä kuin Helsingissä samanlaisessa konsertissa. Tunnelma oli unohtumaton.

Taivaanvalot oli kamarimusiikkiviikon tärkein sävellystilaus. Kaustisen kunta tilasi sen PH:lta Kalevalan juhluvuoden kunniaksi 1985. Sekin taisi olla ainutkertaista, että niin pieni kunta tilasi näin suuren sävellyksen. Lähes tunnin kestävä teoksen esityskokoonpano on poikkeuksellinen: kamariyhtyeiden, lapsi- ja sekakuoron ja kahden laulusolistin lisäksi mukana on monipuolinen kansansoitinorkesteri. Sävellyksen runot PH koosti maailman syntyä ja taivaanvalojen vapauttamista käsittelevistä inkeriläisistä runoista.

Säveltäjä Kalevi Aho toteaa Taivaanvalot-CD:n esittelytekstissä sattuvasti: ”Taivaanvalot kuuluu suomalaisen musiikin persoonallisimpiin sävellyksiin – mitään vastaavaa ei ole maassamme ennen eikä jälkeen luotu.” ”Taivaanvalot on teos, jossa on tavattomasti ulottuvuuksia syvyysuuntaan, kohti ihmiskunnan mytologista alkuperinnettä, ja joka pyrkii tuomaan nämä menneisyyden kerrostumat lähemmäksi nykyaikaa, nykyhetkeä rikastuttaviksi ja siihen liittyviksi elementeiksi.”

Tekijälleenkin teos oli läheinen. PH sanoi: ”Aistin jotenkin, että edessäni oli jonkinlainen elämäni tehtävä, elämäntyö – kuten hienosti sanotaan. Tai ainakin tunsin, että tästä voisi tulla jotain suurta.” Se oli oman tien kulkijan kiitoslahja kotiseudulle.

Pehr Henrik Nordgrenin tuotanto on valtaisa: kahdeksan sinfoniaa, kolme laajaa kuoro-orkesteriteosta, 31 konserttoa eri soittimille ja orkesterille, kaksi oopperaa, lukuisia jousiorkesteriteoksia, sooloteoksia ja kamarimusiikkia, yksitoista jousikvartettoa. Erikseen on mainittava ne 22 sävellystä, jotka Pehr Henrik kirjoitti Juha Kankaalle ja Keski-Pohjanmaan Kamariorkesterille.

Kymmeniä ja taas kymmeniä tunteja musiikkia. Jokaisen musiikillisen eleen, sävelen ja soinnun säveltäjä piirsi lyijykynällä nuottipaperille. Sävellykset syntyivät tilauksesta, joten ne on kaikki esitetty, useat monia kertoja. Lisäksi melkoinen osa on ikuistettu äänilevyille. Säveltämisen alkuvuosia lukuun ottamatta kaikki teokset syntyivät Kaustisella. PH itse totesi: ”Aiheeni teoksilleni saan yksinkertaisesti elämäntunnoista. Säveltämistä ei voi erottaa elämästä, kaikesta siitä minkä näkee ja kokee ja tuntee.”

Heikki Laitinen